

F. R. Ankersmit, *The reality effect in the writing of history. The dynamics of historiographical topology* (Mededelingen van de Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, afdeling letterkunde, nieuwe reeks LII-i; Amsterdam: Koninklijke Nederlandse akademie van wetenschappen, 1989, 37 blz., f28,-, ISBN 0 444 85704 4).

In deze korte, maar rijk aan inhoud zijnde verhandeling bespreekt Ankersmit een van de meest intrigerende problemen van de geschiedfilosofie, te weten de verhouding tussen enerzijds de geschiedschrijving en anderzijds het hierin beschreven 'verleden'. Het gaat hierbij met name om de status van de verleden 'werkelijkheid', die er immers per definitie niet meer is, maar desondanks door een historicus als werkelijk wordt voorgesteld. Het betreft hier een typisch filosofisch probleem, waarmee geschiedfilosofen als Croce en Collingwood zich destijds systematisch hebben beziggehouden, maar waarover historici zich over het algemeen niet erg druk plegen te maken. De wijze waarop Ankersmit in dit verband spreekt over historiografie is in zoverre verwarrend, dat hij deze niet opvat in de gebruikelijke zin van de studie van de geschiedenis van de geschiedschrijving of geschiedbeoefening, maar als een filosofische visie hierop. De historiografie beschouwt hij zelfs als een onderdeel van de geschiedfilosofie. Dit is echter een weinig gebruikelijke kwalificatie van deze respectabele historische discipline. De handboeken van Fueter en Breisach, of de historiografische studies van Momigliano of Geyl kunnen immers moeilijk als filosofisch worden aangeduid, omdat er nu eenmaal geen filosofische problematiek, zoals die van de verhouding tussen geschiedschrijving en verleden werkelijkheid, in wordt gethematiseerd. In andere wetenschapsgebieden is dat niet anders: zo is de rechtsgeschiedenis iets anders dan de rechtsfilosofie.

Evenals in zijn andere publikaties beperkt Ankersmit zijn analyse tot de kant en klare Produkten van de geschiedwetenschap, dat wil zeggen de geschiedschrijving, zonder een aspect als dat van het gebruik van bewijsmateriaal en de wijze waarop dit in historische argumentaties een rol speelt hierbij te betrekken. Hierdoor wordt de vergelijking met literatuur natuurlijk vergemakkelijkt en ligt deze zelfs voor de hand. De wijze waarop dit door Ankersmit wordt gedaan is zonder meer inspirerend te noemen, hoewel het een en ander niet altijd even overtuigend is. Dit geldt bijvoorbeeld voor de vergelijking tussen de geschiedschrijving en de negentiende-eeuwse realistische roman, in welk verband Zola wordt aangehaald, die het nota bene heeft over een *copie exacte et minutieuse de la vie*.

Met betrekking tot de relatie tussen een historische tekst en de verleden werkelijkheid baseert Ankersmit zich op het door de Franse filosoof Roland Barthes gemaakte onderscheid tussen enerzijds de 'notaties' van bepaalde concrete beschrijvingen en anderzijds 'predicties', die de grote lijn van een verhaal aangeven. De eerste bewerkstelligen volgens Barthes een 'realiteits-effect', terwijl de tweede het niveau aangeven van zin- en betekenisgeving, die geen werkelijkheidswaarde vertegenwoordigen.

Behalve met realistische literatuur werkt Ankersmit ook een vergelijking uit met de visuele kunsten, met name de moderne ontwikkelingen ervan. Hij benadrukt in dit verband de constatering van Danto dat in de moderne kunst het onderscheid tussen kunst en werkelijkheid steeds meer vervaagt en dat deze zelfs in elkaar overvloeien. In de moderne geschiedschrijving is volgens Ankersmit van een soortgelijke ontwikkeling sprake, waarbij in dit geval het onderscheid tussen verleden en heden de neiging heeft weg te vallen. De *history of gender* en de mentaliteitsgeschiedenis worden hierbij als voorbeeld gegeven. Dat de temporele dimensie hierbij zou wegvallen kan echter bepaald worden betwijfeld. Met meer reden zou kunnen worden gesteld dat zoals bepaalde moderne kunst als werkelijkheid wordt opgevat en werkelijkheid als kunst, het heden kan worden opgevat als het produkt van het verleden en het verleden

als datgene dat tot het heden heeft geleid. De geschiedschrijving produceert dan het 'realiteits-effect' hiervan.

W. J. van der Dussen

W. Prevenier, *Uit goede bron. Inleiding tot de historische kritiek* (Leuven-Apeldoorn: Garant uitgevers, Apeldoorn-Amsterdam: Maklu uitgevers, 1992, 224 blz., f35,-, ISBN 90 5350 116 9).

Een van de aardiger genres die de geschiedschrijving kent, is die van de reflectie op wat wel het ambachtelijke deel van de geschiedbeoefening wordt genoemd, het kijkje in de werkplaats van de historicus. Mits bedreven door historici die gepokt en gemazeld zijn in de dagelijkse praktijk van geschiedsvorsing en geschiedschrijving en die daarover kunnen schrijven met de nodige bespiegeling en distantie, kan als het ware uitdrukking plaatsvinden van de wijsheid van een generatie historici.

De schrijver van het hier besproken boek, de Gentse mediaevist Prevenier, stelt zijn ambities niet laag. Hij beoogt een *debunking* van het positivistische geloof in objectieve en totale kenbaarheid van het verleden. Hij wil betogen dat er geen bijzondere historische kritiek bestaat, maar slechts een voor linguïsten, historici, sociologen en journalisten identiek kentheoretisch vraagstuk dat nimmer geheel kan worden opgelost, mede als gevolg van de complexiteit van het gebeuren in heden en verleden.

De hoofdtitel van het boek bevat door het centrale begrip 'bron' reeds de vingerwijzing dat een historicus van de praktijk aan het woord zal zijn. Zo is ook de opbouw. Deel I, 'De bron, basis van de kennis van het verleden' behandelt soorten bronnen, hun ontstaansgeschiedenis en de informatie die zij bevatten. Deel II gaat over de 'Interpretatie van een bron' via een bespreking van hulpwetenschappen, onderzoekstechnieken en de waarde van andere wetenschappen voor het historisch onderzoek. Deel III, 'Historische bewijsvoering', presenteert principes ter indeling of verklaring van het verleden. In deel IV, 'Samenhang in de historische synthese', worden uiteenlopende thema's als oorzakelijkheid, objectiviteit en het 'nut' van de geschiedenis aan de orde gesteld. Deel V tenslotte bevat een beknopt overzicht van 'Vele visies op het verleden in de historiografie'.

De auteur toont zich een scherp waarnemer en levendig verteller. Menig probleem van het historisch onderzoek wordt trefzeker benoemd. Historici die heimelijk hopen dat de kwaliteit van de historische informatie en van de historische kritiek er in de loop der eeuwen op vooruit is gegaan, worden subtiel uit de droom geholpen. Zo legt de schrijver in een kort hoofdstuk (28-34) over het ontstaan en de invloed van informatie uit dat weliswaar de snelheid waarmee nieuws rondgaat dramatisch is toegenomen en dat de nauwkeurigheid van de informatie dankzij de ontwikkeling van het schrift alleen maar groter heeft kunnen worden, maar dat desondanks massamedia als kranten en televisie de historicus grote brontechnische en interpretatieve problemen bezorgen. Helder zet de auteur de verschillende methoden uiteen om een bron op waarheids- of gezagsgehalte te toetsen en tempert in dat verband het optimisme in de negentiende-eeuwse handboeken van Bernheim en van Seignobos en Langlois. Aan de hand van actuele gebeurtenissen als de mislukte putsch van augustus 1991 in Moskou en de Golfoorlog laat de auteur zien hoe groot de onzekerheidsgraad bij analyse van gebeurtenissen en persoonlijke motieven is.

De opzet en omvang van het boek leiden ertoe dat sommige vraagstukken, theorieën en stromingen wel erg opsommend of aan de hand van een enkel geïsoleerd voorbeeld behandeld